

Για το 1984 του Τζορτζ Όργουελ

Πέμπτη, 18 Οκτωβρίου 2012

της Παυλίνας Μάρβιν

Όποιος ελέγχει το παρελθόν, ελέγχει το μέλλον

Παραθέτω ορισμένες σκέψεις πάνω στη σχέση της ιστορίας με τη δυστοπία. Θα συζητήσουμε ορισμένα βασικά σημεία ενός από τα πιο διάσημα λογοτεχνικά πολιτικά θρίλερ παγκοσμίως: του «1984».

Οι ενότητες που ακολουθούν συνιστούν μια εισαγωγή στις βασικότερες, κατά τη γνώμη μου, έννοιες που εισάγει ο Τζορτζ Όργουελ για να περιγράψει και να κρίνει το απόγειο του ολοκληρωτισμού —στην περίπτωσή μας, το καθεστώς του Μεγάλου Αδελφού. Η πολιτική και κοινωνική οργάνωση, η σχέση του παρόντος με το παρελθόν και η λειτουργία της ιστορίας, η χρήση της γλώσσας, η προσπάθεια για εξάλειψη των αισθημάτων, ο διαρκής πόλεμος και οι μόνιμες απειλές, οι προλετάριοι και η βία είναι τα κεντρικά ζητήματα γύρω από τα οποία περιστρέφεται το παρακάτω κείμενο. Σκοπός του Όργουελ υπήρξε επιπρόσθετα να δείξει τη σχέση ανάμεσα στη λογοτεχνία και στην ιστορία. Πιο συγκεκριμένα, να δείξει πώς η λογοτεχνία μπορεί να χειριστεί και να αναπροσαρμόσει μια ιστορική πραγματικότητα μεταμφιέζοντάς την σε μυθιστόρημα.

Το καθεστώς του Μεγάλου Αδελφού

Η εξουσία διαφθείρει, αλλά η απόλυτη εξουσία διαφθείρει απόλυτα

Λόρδος Άκτον

Από τις πρώτες σελίδες ανάγνωσης ο Όργουελ επιτυγχάνει να μας εισάγει σε μία πρωτοφανώς αποκρουστική ατμόσφαιρα, με τρόπο πειστικά ρεαλιστικό, ο οποίος ποτέ δεν γίνεται «απεγνωσμένος» ή στομφώδης:

«Μέρα νύχτα οι τηλεοθόνες σου έτρωγαν τα αυτιά με στατιστικές που αποδείκνυαν ότι οι άνθρωποι σήμερα είχαν περισσότερη τροφή, περισσότερα ρούχα, καλύτερα σπίτια, καλύτερη ψυχαγωγία, ότι ζούσαν περισσότερα χρόνια, δούλευαν λιγότερες ώρες, ήταν ψηλότεροι, πιο υγιείς, πιο ευτυχισμένοι, πιο δυνατοί, πιο μορφωμένοι απ' ό,τι πενήντα χρόνια πριν [...] Η πραγματικότητα όμως, ήταν ερειπωμένες βρωμερές πόλεις όπου σέρνονταν υποσιτισμένοι άνθρωποι με τρύπια παπούτσια, που ζούσαν μέσα σε μπαλωμένα σπίτια του 19^{ου} αιώνα, που μύριζαν πάντα λάχανο και ελεεινά αποχωρητήρια».

Τα απαίσια κτήρια, το μόνιμα ανθυγιεινό περιβάλλον, η ένδεια, η καχυποψία, μια εικόνα διαρκώς εντεινόμενης ασχήμιας τόσο του χώρου όσο και των ανθρώπων, αποτελούν τα πρώτα καθοριστικά σημεία σχετικά με το κράτος του Μεγάλου Αδελφού. Ο ίδιος είναι άχρονος και αόρατος, αλλά ταυτόχρονα «πανταχού παρών» μέσα από τις γιγαντοαφίσες με την προσωπογραφία του, που διατηρούν το διαπεραστικό του βλέμμα σε κάθε δρόμο της πόλης και σε κάθε της κτήριο, καθώς και μέσω των διαδραστικών τηλεοθονών που έχουν πρόσβαση ανά πάσα στιγμή σε οποιοδήποτε σημείο της χώρας —όχι μόνο στους εξωτερικούς αλλά και σε όλους τους ιδιωτικούς χώρους. Βασικό σύνθημα της κυβέρνησης αποτελεί το τρίπτυχο:

*Ο πόλεμος είναι ειρήνη
Η άγνοια είναι δύναμη
Η ελευθερία είναι σκλαβιά*

Το κόμμα του ΑΓΓΣΟΣ, που με επανάσταση έχει εγκαθιδρύσει τη δικτατορία του τα τελευταία περίπου 40 χρόνια, έχει διαιρέσει την κοινωνία σε τρία επίπεδα: Το πρώτο και το πιο προνομιούχο, αποτελείται από τα μέλη του εσωτερικού κόμματος, την κυβέρνηση δηλαδή, τους πιο στενούς συνεργάτες του Μεγάλου Αδελφού. Το δεύτερο, στο οποίο ανήκει και ο πρωταγωνιστής του βιβλίου, ο Γουίνστον, είναι το Εξωτερικό Κόμμα. Εκεί συναντούμε κάτι αντίστοιχο των δημοσίων υπαλλήλων στην φριχτότερη δυνατή του μορφή: άπειρες ώρες ανιαρής εργασίας κάτω από αυστηρή παρακολούθηση σε δαιδαλώδη αποπνικτικά υπουργεία από πολύ νωρίς το πρωί μέχρι αργά το απόγευμα. Το τρίτο και κατώτατο κοινωνικό στρώμα συνιστούν οι προλετάριοι.

Ολόκληρος ο κυβερνητικός μηχανισμός έχει διαιρεθεί σε τέσσερα υπουργεία: το Υπουργείο Αλήθειας, που ασχολείται με τα νέα, την ψυχαγωγία, την εκπαίδευση και τις καλές τέχνες, το Υπουργείο Ειρήνης, που διαχειρίζεται τα θέματα του –ακατάπαυστου– πολέμου, το Υπουργείο Αγάπης, που αγρυπνά για την τήρηση της τάξης, και το Υπουργείο Αφθονίας, υπεύθυνο για τα οικονομικά θέματα. Αρκεί να σχολιάσουμε πως το Υπουργείο Αλήθειας (όπου ο Ουίνστον βρέθηκε εργαζόμενος) έχει τρεις χιλιάδες δωμάτια πάνω από την επιφάνεια του εδάφους και τις αντίστοιχες υπόγειες διακλαδώσεις, και πως το Υπουργείο Αγάπης είναι το πιο τρομακτικό από όλα.

Το βασικότερο όμως όργανο για τη διατήρηση των ισορροπιών της κοινωνίας του Μεγάλου Αδελφού δεν είναι παρά η Αστυνομία της Σκέψης. Γνωρίζουμε καλά πως σε ένα δημοκρατικό καθεστώς, όπου πρωταρχικός σκοπός του κράτους είναι ο σεβασμός και η προστασία του ατόμου ο νόμος δεν αφορά, σύμφωνα με το σύνταγμα, αυτό που σκέφτεσαι, αλλά αποκλειστικά και μόνο αυτό που κάνεις. Σε πλήρη αντίθεση με την παραπάνω αρχή, η δικτατορία του ΑΓΓΣΟΣ φροντίζει ώστε η Αστυνομία της Σκέψης, η παρακολούθηση δηλαδή όλων των ήχων, των κινήσεων, των παραμικρών σημάτων που ένα ζωντανό όν μπορεί να εκπέμψει, να καθίσταται δυνατή με ένα σύστημα σχεδόν μόνιμης σύνδεσης των εν λόγω Κρατικών Αστυνομών με τους πολίτες, κι όλα αυτά μέσα από τις πανταχού παρούσες οθόνες. Αυτό που απομένει είναι, ουσιαστικά, να συνηθίσει κανείς –κι αυτή η συνήθεια έχει γίνει πια για όλους ένστικτο– πως ακόμη και η πιο ανεπαίσθητη κίνησή του μπορεί να γίνει αντιληπτή και ερμηνεύσιμη.

Η δικτατορία του ΑΓΓΣΟΣ, χρησιμοποιώντας ακραία μέσα, ενδιαφέρεται να εξασφαλίσει την έσχατη πολιτική ορθοδοξία εκ μέρους των πολιτών-υπηκόων της. Το χειρότερο παράπτωμα που μπορεί κανείς να διαπράξει είναι το **Έγκλημα Σκέψης**. Ο Ουίνστον, για παράδειγμα, νιώθοντας τον εαυτό του νεκρό και θέλοντας γι' αυτό το λόγο να ζήσει όσο πιο πολύ γίνεται, ξεκινά να γράφει ημερολόγιο προσπαθώντας να εκτονώσει την οργή, τη δυσαρέσκεια, την προσωπική του μιζέρια, μα κυρίως επιδιώκοντας να αποκρυσταλλώσει τις σκέψεις του στο χαρτί, να τις επεξεργαστεί καλύτερα βλέποντάς τις γραμμένες. Η πράξη του αυτή καθεαυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί παράνομη διότι, όπως σχολιάζει ο Όργουελ «τίποτα δεν μπορούσε να θεωρηθεί παράνομο» –σχόλιο που θα μπορούσε και να μας παραπλανήσει αν δεν στηριζόμασταν στις αλληπάλληλες πληροφορίες που επιβεβαιώνουν, μαζί και με αυτό, μια απολύτως ολοκληρωτική εξουσία. Ο Ουίνστον λοιπόν γνωρίζει καλά πως, είτε γράφει ημερολόγιο είτε όχι, η Αστυνομία Σκέψης θα τον πιάσει. Το Έγκλημα Σκέψης –το οποίο έχει ούτως ή άλλως διαπράξει– εμπεριέχει μέσα του όλα τα υπόλοιπα εγκλήματα.

Σε αυτό το σημείο προσεγγίζουμε για πρώτη φορά μια νευραλγικής σημασίας έννοια που ο Όργουελ εισάγει: Την έννοια της **«διπλής σκέψης»**. Πρόκειται για έναν εγκεφαλικό λαβύρινθο-γρίφο που συνίσταται στο να ξέρει και ταυτόχρονα να μην ξέρει κανείς, να έχει συναίσθηση όλης της αλήθειας, ενώ παράλληλα λέει έντεχνα κατασκευασμένα ψέματα, να έχει δύο γνώμες που η μία αναιρεί την άλλη, πιστεύοντας ταυτόχρονα και στις δύο, να πιστεύει ότι η Δημοκρατία είναι αδύνατη υπό τις συνθήκες που ο Μεγάλος Αδελφός έχει διαμορφώσει, αλλά ταυτόχρονα να την αξιώνει, να ξεχνά ό,τι είναι αναγκαίο να ξεχαστεί, και να το ξαναφέρει στη μνήμη του τη στιγμή που χρειάζεται, ενώ αμέσως μετά να το ξεχνά πάλι.

Όποιο πρόσωπο –αν και είναι μάλλον αδόκιμο να χρησιμοποιηθεί για την εν λόγω κοινωνία η έννοια του προσώπου– χάσει, έστω για λίγο, αυτόν τον τόσο περίπλοκο «έλεγχο της πραγματικότητας», περνάει από το καθεστώς της ημι-ύπαρξης σε αυτό της λεγόμενης «εξάτμισης». Η εξάτμιση συνιστά ουσιαστικά τον απόλυτο αφανισμό του: Ο παραβάτης συλλαμβάνεται πάντα νύχτα αφού «σκληρά πρόσωπα περικυκλώνουν το κρεβάτι του και εκτυφλωτικά φώτα πέφτουν στα μάτια του». Το όνομά του και κάθε στοιχείο που τον αφορούσε εξαλείφεται, σβήνεται από κάθε μορφής κατάλογο. Η ύπαρξή του δεν αναγνωρίζεται ποτέ μετά την «εξάτμιση» και απαγορεύεται ο οιοσδήποτε να μιλήσει γι' αυτήν.

Ο Μεγάλος Αδελφός δεν αφήνει καμία ελπίδα διαφυγής: Ακόμα και τα παιδιά των πολιτών, παιδιά όλων των ηλικιών, εκπαιδεύονται ώστε να αναχθούν στα φανατικότερα όντα του συστήματος και εξαιρετικά συχνά γίνονται κατάσκοποι, όχι μόνο των ξένων σε εκείνα ανθρώπων, αλλά και των ίδιων των γονιών τους. Τα παιδιά παρακολουθούν τους ενήλικες με ειδικά, εξελιγμένα όργανα που τους έχουν προσφερθεί (ακουστικά για να ακούνε καλύτερα μέσα από τις κλειδαρότρυπες και άλλα συναφή σύνεργα) και καταδίδουν την παραμικρή ύποπτη κίνηση των ενηλίκων του σπιτιού στην αστυνομία, η οποία τα επιβραβεύει με ποικίλους τρόπους. Φυσικά, οι γονείς οφείλουν πάντοτε να ενθαρρύνουν αυτή την τόσο επιζήμια για τους ίδιους διαδικασία.

Η ανακατασκευή της ιστορίας

Ο Ουίνστον εργάζεται στο Υπουργείο Αλήθειας και συγκεκριμένα στο Τμήμα Αρχείων. Έχει καθήκον να «διορθώνει» άρθρα παλιών εφημερίδων που θεωρούνται «κακώς ενημερωμένα» ή εμπεριέχουν για κάποιο λόγο εσφαλμένες πληροφορίες. Η δραστηριότητα αυτή δεν είναι βέβαια τόσο αθώα όσο αρχικά παρουσιάζεται. Στην πραγματικότητα ο Ουίνστον οφείλει να επιβεβαιώνει πως «ο Μεγάλος Αδελφός προβλέπει πάντα αυτό που γίνεται στην πραγματικότητα». Μόλις μαζευτούν και γίνει η αντιπαραβολή όλων των διορθώσεων των απαραίτητων για κάθε φύλλο της κάθε εφημερίδας, αυτή η έκδοση ξανατυπώνεται, η αρχική καταστρέφεται και στη θέση της τοποθετείται στα αρχεία η διορθωμένη. Αυτή η διαδικασία των συνεχών διορθώσεων δεν αφορά μόνο εφημερίδες, αλλά και βιβλία και περιοδικά και αφίσες και κινούμενα σχέδια, ταινίες, φυλλάδια, ηχητικές εγγραφές, και φωτογραφίες. Αφορά κάθε είδος λογοτεχνίας ή εγγράφου που θα μπορούσε να έχει πολιτική ή ιδεολογική σημασία. Μέρα με τη μέρα, και σχεδόν από λεπτό σε λεπτό, το παρελθόν γίνεται παρόν. Έτσι κάθε προφητεία του Κόμματος μπορεί να παρουσιαστεί σωστή με γραπτές αποδείξεις. Δεν επιτρέπεται να καταχωρηθεί καμιά πληροφορία που έρχεται σε αντίθεση με τις ανάγκες της στιγμής. Όλη η ιστορία είναι «από δεύτερο χέρι», σβησμένη και ξαναγραμμένη τόσες φορές όσες κρίνεται απαραίτητο. Από τη στιγμή που γίνει η αλλαγή κανείς δεν μπορεί να αποδείξει την παραποίηση. Μια έκδοση των *Τάιμς* μπορεί να έχει ξαναγραφτεί δώδεκα φορές είτε λόγω λανθασμένων προβλέψεων είτε λόγω αλλαγής της πολιτικής γραμμής, πάντως υπάρχει στα αρχεία με την αρχική της ημερομηνία.

Και εννοείται πως το Κόμμα αρνείται κατηγορηματικά όλες τις μαρτυρίες των ματιών ή των αυτιών ενός ανθρώπου. Ο Όργουελ χαρακτηρίζει την επικρατούσα κατάσταση «κατευθυνόμενη τρέλα». Προσθέτει πως, όπως κάποτε ήταν τρελό να πιστεύει κανείς ότι η γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο, έτσι είναι τρελό στην κοινωνία του Μεγάλου Αδελφού κάποιος να θεωρεί πως το παρελθόν είναι αμετάτρεπτο.

Αυτός ο έλεγχος της σκέψης σκοπεύει ουσιαστικά σε μια πειθαρχία της μνήμης. Αν δεν υπάρχει κανένα είδος απόδειξης, ο κάθε πολίτης δεν μπορεί να ανακαλέσει στη μνήμη του παρά μικρά, ανεπιβεβαίωτα και ανασφαλή αποσπάσματα ενός παρελθόντος εντελώς αβέβαιου, το οποίο κατά πάσα πιθανότητα βρίσκεται σε μεγάλη ή και σε ολοκληρωτική αντίθεση με τις υπάρχουσες ανακατασκευασμένες (πλην όμως «ορθόδοξες») γραπτές μαρτυρίες. Άλλωστε η βασική αρχή του Κόμματος για το εν λόγω ζήτημα μας διαφωτίζει πλήρως σε σχέση με τις σκοπιμότητές του:

*Όποιος ελέγχει το παρόν ελέγχει το παρελθόν
κι όπως ελέγχει το παρελθόν ελέγχει το μέλλον.*

Ο Ουίνστον σκέφτεται πως δεν πρόκειται καν για πλαστογραφία αλλά για αντικατάσταση της μιας ανοησίας από μιαν άλλη, αφού το μεγαλύτερο μέρος του υλικού για το οποίο λειτουργεί όλος αυτός ο μηχανισμός δεν έχει καμιά σχέση με την πραγματικότητα.

Η Νέα Ομιλία

Η Νέα Ομιλία (Newspeak) είναι η επίσημη γλώσσα της Ωκεανίας και εφευρέθηκε για να καλύψει τις ανάγκες του ΑΓΓΣΟΣ. Στα 1984 δεν υπάρχει ακόμα κανείς που να χρησιμοποιεί τη Νέα Ομιλία σαν μοναδικό μέσο επικοινωνίας είτε στην ομιλία είτε στη γραφή. Τα κύρια άρθρα των *Τάιμς* γράφονται με αυτό τον τρόπο αλλά αυτό είναι ένα κατόρθωμα που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο από έναν ειδικό. Υπολογίζεται ότι η Νέα Ομιλία θα αντικαταστήσει την Παλαιά Ομιλία (τη συνηθισμένη γλώσσα) γύρω στο 2050.

Εντωμεταξύ κερδίζει σταθερά έδαφος. Τα μέλη του Κόμματος χρησιμοποιούν στην καθημερινή τους κουβέντα ολοένα και περισσότερες λέξεις, καθώς και τη σύνταξη της Νέας Ομιλίας. Ο σκοπός του εγχειρήματος της Νέας Ομιλίας θα ολοκληρωθεί με την τελευταία και τελειοποιημένη έκδοση του Λεξικού της.

Σκοπός της Νέας Ομιλίας είναι όχι μόνο να δώσει έναν τρόπο έκφρασης της κοσμοθεωρίας και των διανοητικών συνηθειών του ΑΓΓΣΟΣ, αλλά και να καταργήσει κάθε άλλο τρόπο σκέψης. Η πρόθεση είναι, όταν η Νέα Ομιλία υιοθετηθεί μια για πάντα και η Παλαιά Ομιλία ξεχαστεί, μια σκέψη αιρετική, δηλαδή μια σκέψη που βρίσκεται σε διάσταση με τις αρχές του ΑΓΓΣΟΣ, να είναι αδύνατον να γίνει, τουλάχιστον στο βαθμό που η σκέψη εξαρτάται από τις λέξεις.

Το λεξιλόγιο της Νέας Ομιλίας είναι έτσι φτιαγμένο ώστε να δίνει μια ακριβή και συχνά με πολλές αποχρώσεις έκφραση σε κάθε έννοια που ένα μέλος του Κόμματος θα ήθελε να εκφράσει με τον κατάλληλο τρόπο, αποκλείοντας συγχρόνως όλες τις άλλες έννοιες κι ακόμα και τη δυνατότητα να τις πλησιάσει κανείς με έμμεσες μεθόδους.

Σε αυτό το σκοπό συνέβαλαν, πρώτον, η εφεύρεση καινούργιων λέξεων, αλλά κυρίως η εξάλειψη ανεπιθύμητων λέξεων και η απογύμνωση των λέξεων με ανορθόδοξο νόημα που απέμειναν, από κάθε δευτερεύουσα έννοια. Έτσι η λέξη «ελεύθερος» εξακολουθεί να υπάρχει στη Νέα Ομιλία, αλλά δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί παρά σε φράσεις όπως «ο δρόμος είναι ελεύθερος» ή «θα είμαι ελεύθερος από τις τρεις ως τις πέντε». Δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί με την παλιά έννοια της πολιτικής ελευθερίας ή της διανοητικής ελευθερίας. Η πολιτική και η διανοητική ελευθερία δεν υπάρχουν πια ούτε καν με τη μορφή της γενικής ιδέας, επομένως αναγκαστικά δεν έχουν και όνομα.

Η Νέα Ομιλία, η μόνη γλώσσα στον κόσμο της οποίας το λεξιλόγιο λιγοστεύει κάθε χρόνο, στοχεύει ουσιαστικά να κάνει τη γλώσσα ουδέτερη. Αρκεί να σκεφτούμε πως, σύμφωνα με τα λόγια ενός εμπειρογνώμονα από αυτούς που ασχολούνται με την οριστική έκδοση του λεξικού, όλη η θεωρία του κακού θα μπορούσε, όταν η γλώσσα φτάσει στο τελικό της στάδιο, να εκφραστεί μέσα σε έξι λέξεις. «Η επανάσταση θα ολοκληρωθεί όταν κατορθωθεί η έλλειψη συνείδησης. Ορθοδοξία σημαίνει να μην σκέφτεσαι. Δεν υπάρχει λόγος να σκέφτεσαι! Θα κάνουμε αδύνατο το έγκλημα σκέψης, διότι δεν θα υπάρχει καμία λέξη για να το εκφράσεις». Το τελευταίο αυτό στάδιο της γλώσσας οι καθεστωτικοί το ονομάζουν μάλιστα «παπιομιλιά». Αυτό, διότι στην εν λόγω φάση οι άνθρωποι δεν θα μιλούν κανονικά, αλλά θα κρώζουν παράγοντας ήχους παρόμοιους με αυτούς των πουλιών και δεν θα καταλαβαίνουν ακριβώς τι αρθρώνουν, παρά θα μιλούν ρομποτικά θυμίζοντας όχι ανθρώπους αλλά ανδρείκελα.

Έρωτας, η κατεξοχήν πολιτικοποιημένη πράξη

Στην κοινωνία του Μεγάλου Αδελφού η ιδιωτική ζωή θεωρείται εκκεντρικότητα και ατομισμός. Στην πραγματικότητα είναι ελάχιστες οι πιθανότητες να νιώσει κανείς οποιοδήποτε συναίσθημα, όπως ας πούμε αγάπη ή πόθο, χωρίς αυτό να είναι ανακατωμένο με φόβο ή μίσος. Οι γάμοι από φυσική έλξη δεν εγκρίνονται. Μοναδικός σκοπός του γάμου είναι η δημιουργία παιδιών από

«καθήκον προς το Κόμμα». Στα άμεσα σχέδια του Κόμματος είναι μάλιστα να εφαρμοστεί καθολικά η μέθοδος της τεχνητής γονιμοποίησης ως μοναδική μέθοδος τεκνοποίησης.

Οι νέες γυναίκες παρουσιάζονται ως αντιπαθητικά νευρωτικά πλάσματα. Οι πιο λυγερόκορμες είναι συνήθως και οι πλέον απωθητικές. Περνούν –όπως όλοι άλλωστε– τον περισσότερο χρόνο τους στην εργασία τους, και έπειτα σε αθλητικούς συλλόγους και σε Αντισεξουαλικούς Συνδέσμους Νεολαίας, έτσι ώστε να μην υπάρχει καθόλου καιρός μοναξιάς ή συνεύρεσης με πρόσωπα της επιλογής τους. Θεωρείται αυτονόητο πως από το σεξ πρέπει να αφαιρεθεί κάθε ηδονικό στοιχείο.

Όταν ο Ουίνστον συναντά για πρώτη φορά τη Τζούλια την αντιπαθεί ενστικτωδώς για τον φανατισμό και την ολοκληρωτική της αφοσίωση στο Κόμμα. Εκείνη όμως βρίσκει τρόπο να του εξομολογηθεί τον έρωτά της και να τον συναντήσει σε κάποιο απόμερο εξοχικό μέρος. Του αποκαλύπτει πως αυτή η πρόφαση ορθοδοξίας, κανονικότητας και υπερβολικού ενδιαφέροντος για τα πολιτικά πράγματα αποτελεί την ασφάλειά της, αφού, εφόσον δεν θεωρείται ύποπτη, της ασκείται λιγότερος έλεγχος και μπορεί να κάνει περισσότερες παρασκηνακές ανορθόδοξες επιλογές –έτσι νομίζει τουλάχιστον.

Πάντως είναι αλήθεια πως ο Ουίνστον καταπιέζεται πολύ περισσότερο από την πραγματικότητά του και απ' όσα τον κάνουν να θλίβεται, ενώ η Τζούλια έχει μάθει να επιδοκιμάζει ή να αποδοκιμάζει τα γενόμενα χωρίς να καταναλώνει περισσότερη ενέργεια σκεπτόμενη αίτια και συνέπειες. Ο Όργουελ σχολιάζει χαρακτηριστικά πως το κακό δεν άφηνε σ' αυτήν κανένα υπόλειμμα, ακριβώς όπως ένα σπυρί σιτάρι που διαπερνά το σώμα ενός πουλιού χωρίς να χωνευτεί.

Ο Ουίνστον και η Τζούλια καταφέρνουν να νοικιάσουν από κοινού ένα δωμάτιο που βρίσκεται στην κατοχή ενός παντοπώλη, σε μια προλεταριακή γειτονιά. Από εκείνη τη στιγμή η μεγαλύτερη κατάκτηση και ευτυχία για τους δύο είναι να έχουν τη δυνατότητα να περνούν μαζί, σε αυτό το σπίτι, κάποιες ώρες κάθε βδομάδα. Γνωρίζουν ότι η πράξη τους είναι η πλέον ανορθόδοξη και πως ανά πάσα στιγμή θα τους συλλάβουν. Όμως, ακόμη και το ότι επιτεύχθηκε μια βραχυπρόθεσμη ευτυχία, αλλά κυρίως, μια μυστική αντίδραση στο μισητό κατεστημένο, είναι γι' αυτούς μέγιστη προσωπική κατάκτηση.

Βία και υποταγή

Όπως προαναφέρθηκε, στο τρίτο μέρος του βιβλίου, περιγράφεται η κατάσταση του Γουίνστον μετά τη σύλληψή του: Ο πρωταγωνιστής, εγκλωβισμένος στις κρατικές φυλακές, σε κελιά μέσα στα οποία δεν υπάρχει καθόλου η αίσθηση του χρόνου –αδύνατον να καταλάβει κάποιος αν είναι μέρα ή νύχτα– υποβάλλεται σε άπειρα βασανιστήρια αστίας, αϋπνίας και κάθε είδους κακοποίησης, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων αναλαμβάνει ο δήθεν ανορθόδοξος αντικαθεστωτικός, μα στην πραγματικότητα βασικό μέλος του Εσωτερικού Κόμματος και της Αστυνομίας της Σκέψης, Ο' Μπράιεν, ο οποίος θέτει το ζήτημα ως εξής: *«Μην φανταστείς ότι θα σωθείς Ουίνστον, ακόμη κι αν μας παραδοθείς ολοκληρωτικά. Ό,τι σου συμβαίνει εδώ, θα σε σημαδέψει για πάντα. Ποτέ ξανά δεν θα είσαι ικανός να νιώσεις ένα οποιοδήποτε ανθρώπινο αίσθημα. Το κάθε τι θα νεκρώσει μέσα σου. Θα είσαι κούφιος. Θα σε στύψουμε ώσπου ν' αδειάσεις και έπειτα θα σε γεμίσουμε με τους εαυτούς μας (...) Εμείς ξέρουμε πως κανείς δεν αρπάζει την εξουσία με την πρόθεση να την αφήσει έπειτα. Η εξουσία δεν είναι μέσον, είναι σκοπός. Δεν εγκαθιδρύει κανείς μια δικτατορία για να προστατέψει μια επανάσταση. Το αντικείμενο της καταδίωξης είναι η καταδίωξη. Το αντικείμενο των βασανιστηρίων είναι τα βασανιστήρια. Το αντικείμενο της εξουσίας είναι η εξουσία. Αρχίζεις τώρα να με καταλαβαίνεις;»*

Η αισιοδοξία του Ουίνστον πως όση βία κι αν ασκηθεί πάνω του, τα βάθη της ψυχής του θα μείνουν απαραβίαστα, διαψεύδεται: Οι εξαντλητικές ανακρίσεις, τα παραισθησιογόνα, η συστηματική καταγραφή όλων των αντιδράσεων του νευρικού συστήματος από ευαίσθητα όργανα, η απομόνωση, η βαθμιαία ελάττωση της αντίστασης από τις κακουχίες, τον κάνουν να ομολογήσει όσα έκανε ή σκέφτηκε ποτέ του, μα πολύ περισσότερο όσα δεν έκανε, κάθε ενδεχόμενη και μη ενδεχόμενη πράξη, αδυνατώντας στο τέλος να ξεχωρίσει και ο ίδιος το πραγματικό από το φανταστικό.

Μετά από μέρες και μήνες βασανιστηρίων και αδιανόητης μεταχείρισης, έχοντας μείνει μισός, απόλυτα αδύναμος, ξεδοντιασμένος, γεμάτος πληγές και πενταβρόμικος, κάθε άλλο παρά υγιής, ο νέος Ουίνστον « κοίταξε το τεράστιο πρόσωπο. Του χρειάστηκαν πάνω από σαράντα χρόνια για να μάθει τι είδους χαμόγελο κρυβόταν πίσω από το μαύρο μουστάκι. Ω σκληρή, ανώφελη παρεξήγηση! Ω πεισματάρη που εξορίστηκες με τη θέλησή σου από την πατρική αγκαλιά! Δυο δάκρυα που μύριζαν τζιν κύλησαν στα πλάγια της μύτης του. Αλλά όλα ήταν εντάξει, όλα πήγαιναν καλά, ο αγώνας είχε τελειώσει. Είχε κερδίσει τη μάχη με τον εαυτό του. ΑΓΑΠΟΥΣΕ το Μεγάλο Αδελφό.»

Επίλογος : Η δυστοπία του παρόντος και η θέα του μέλλοντος

«Το τελευταίο μου μυθιστόρημα δεν προτίθεται να επιτεθεί στον Σοσιαλισμό, αλλά να καταδείξει τις διαστροφές στις οποίες υπόκειται μια οικονομία κεντρικής διαχείρισης, ζήτημα το οποίο έχει μερικώς πραγματοποιηθεί στον Κομμουνισμό και στον Φασισμό. Δεν πιστεύω πως το είδος της κοινωνίας που περιγράφω θα υπάρξει απαραίτητα στο μέλλον, αλλά πιστεύω (λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων πως το βιβλίο μου είναι σάτιρα) ότι κάτι παρεμφερές με αυτό μπορεί να επιτευχθεί. Θεωρώ επίσης ότι οι ολοκληρωτικές ιδέες έχουν ριζωθεί στα κεφάλια των απανταχού διανοούμενων και προσπαθώ μέσω αυτού του μυθιστορήματος να τις οδηγήσω στις λογικές τους συνέπειες. Η ιστορία διαδραματίζεται στη Βρετανού έτσι ώστε να καταστεί σαφές ότι οι αγγλόφωνες φυλές δεν είναι εκ φύσεως καλύτερες από οποιεσδήποτε άλλες, και ότι ο ολοκληρωτισμός, αν δεν πολεμηθεί, μπορεί να ριζώσει παντού(...) Για κάποιο λόγο έχει υιοθετηθεί ένας σχιζοφρενικός τρόπος σκέψης, κατά τον οποίο λέξεις όπως «δημοκρατία» μπορούν να έχουν δύο αλληλοσυγκρουόμενες σημασίες και έννοιες όπως «στρατόπεδα συγκέντρωσης» ή «ομαδικές μετακινήσεις» μπορούν να ερμηνεύονται ταυτόχρονα θετικά και αρνητικά»

(Απόσπασμα από γράμμα του Orwell στον Francis A. Hendon (United Automobile Workers Union), 16 Ιουνίου 1949)

Αν εξαιρέσουμε την πρόβλεψη για την πολλαπλή, μαζική και συστηματική χρήση της τηλεοθόνης, που δεν είναι καθόλου μικρό επίτευγμα αλλά ούτε και το μόνο, το 1984 αποτελεί κατά τη γνώμη μου ένα βιβλίο του οποίου ο προφητικός χαρακτήρας έχει υπερτονιστεί, αν λάβουμε υπόψη μας την εξαιρετικά στενή του σχέση με τον χώρο και το χρόνο γύρω από την περίοδο κατά την οποία γράφτηκε (γι' αυτό και ονομάζεται «παροντική δυστοπία»). Ο ίδιος ο Όργουελ άλλωστε σπεύδει να επισημάνει πως πρόκειται για σάτιρα, για μια ιδιοφυή κριτική θα λέγαμε, δύο υπαρκτότατων καθεστώτων στα οποία εκατομμύρια άνθρωποι επένδυσαν: του Κομμουνιστικού και του Ναζιστικού. Οι συνθήκες διαβίωσης, το κανονιστικό πρότυπο, τα «νόμιμα» και «μη νόμιμα» προϊόντα προς κατανάλωση, η εργασία, ο παραλογισμός, ο απομονωτισμός, ακόμη και οι συνθήκες θανάτου (πρβ. «εξάτμιση»), όλα όσα ιστορούνται μα κι εκείνα που εμμέσως τίθενται, είναι «πράγματα της πραγματικότητας».

Το 1984 δεν εμπεριέχει απολύτως κανένα στοιχείο μεταφυσικής. Ο συγγραφέας αποπειράται να σχηματοποιήσει υπαρκτές πολιτικοκοινωνικές πρακτικές τραβώντας τες στα άκρα. Ο ίδιος,

έχοντας εργαστεί ως δημοσιογράφος, έχοντας πολεμήσει στον Ισπανικό Εμφύλιο, έχοντας ασχοληθεί ενεργά με την πολιτική, έχοντας διαφωνήσει και αποχωρήσει από χώρους αυτής, διακρίνεται από μια πολυπρισματική προσέγγιση που του επιτρέπει να διεισδύσει και να αξιολογήσει το ολοκληρωτικό καθεστώς από πολλών ειδών πλευρές. Οι παρατηρήσεις του αφορούν ζητήματα κοινωνικά, θέματα ατομικής ψυχολογίας, πολιτικής διαχείρισης, τεχνολογίας. Από το έργο του αυτό θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για τους φόβους των ανθρώπων εκείνης της εποχής, όπως καταγράφονται μέσω της ευαισθησίας και της, υψηλής ποιοτικά, αντίληψης του συγγραφέα. Τους φόβους αυτούς θα ήταν ενδιαφέρον να τους συγκρίνουμε και με τους φόβους του καιρού μας: Δημιουργούνται σήμερα ανάλογου ύφους δυστοπίες; Πώς θα μπορούσε να εκφραστεί ένας μελλοντικός ολοκληρωτισμός; Τι από τον ορυμαγδό της τεχνολογικής εξέλιξης προοιωνίζεται επίφοβο; Ποιος θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του «Μεγάλου Αδελφού»;

Στο εφιαλτικό 1984 οι περισσότεροι εφιάλτες είτε υπονοούνται είτε έπονται. Όσο για τις στιγμές αισιοδοξίας, είναι ελάχιστες και συγκερατημένες. Εντυπωσιακό είναι πως αυτό το — κυριολεκτικά ιστορικής σημασίας— βιβλίο, που αναμφίβολα ανάγεται σε μια διαχρονική προειδοποίηση και, όπως λέγεται, «διαβάζεται σαν μανιφέστο», συνιστά ταυτόχρονα ένα θαυμάσιο λογοτεχνικό έργο αποδεικνύοντας πως και η λογοτεχνία ενίοτε «γράφει ιστορία».

<https://www.bookpress.gr/kritikes/idees/1984>